

Проблеми розвитку сільського господарства в умовах війни в Україні: порушення ланцюгів створення доданої вартості та системи логістики

ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»

Анотація. Досліджено проблеми порушення ланцюгів створення доданої вартості і системи логістики у сфері сільського господарства в Україні в умовах війни. Акцентовано на специфіці умов ведення сільськогосподарської діяльності та напрямках подолання проблем, які виникли. Виокремлено дії країн ЄС для підтримки сільськогосподарського сектору України.

Ключові слова: сільське господарство; війна в Україні; ланцюги створення доданої вартості; логістика.

Abstract. The problems of disruption of the chains of creation of added value and the logistics system in the field of agriculture in Ukraine in the conditions of war are studied. Emphasis is placed on the specifics of the conditions of conducting agricultural activities and directions for overcoming the problems that have arisen. The actions of the EU countries to support the agricultural sector of Ukraine are singled out.

Keywords: agriculture; war in Ukraine; chains of creation of added value; logistics

Проблемою, з якою зіткнулися виробники сільськогосподарської продукції в сучасних умовах, є ускладнення її експорту в достатніх обсягах.

До вторгнення РФ на територію України 90% експорту аграрної продукції здійснювалося через порти на Чорному морі. З окупацією територій південних областей та замінуванням РФ акваторії Чорного моря використання морських портів ускладнилося.

Агровиробники, які у своїй діяльності націлені на експорт продукції, часто переорієнтовуються на використання залізничного транспорту (за березень-квітень 2022 р. експорт сільськогосподарських товарів залізничним транспортом зріс на 238% [1]) та портів Ізмаїл і Рені, які до повномасштабного вторгнення не використовувалися для експорту зерна. Проте це не дає змоги у повній мірі забезпечити експорт продукції з України.

Проблемами використання залізниці для транспортування сільськогосподарської продукції є: по-перше, значно нижча пропускна спроможність залізничного транспорту (один потяг в середньому перевозить 1/10 зерна, яку може транспортувати судно); по-друге, надмірна завантаженість залізничного транспорту з лютого 2022 р. (евакуація населення, перевезення гуманітарних вантажів); по-третє, різна ширина залізничних колій у ЄС та в Україні, що суттєво ускладнює транспортування.

Станом на кінець 2022 р. функціонує так званий «зерновий коридор», що сприяє вивезенню з України частини урожаю, проте існує постійний високий ризик його блокування з боку РФ.

Зважаючи на ці умови, виробники сільськогосподарської продукції стикаються з суттєвими загрозами для свого існування та розвитку АПК в Україні загалом, зокрема:

- у країні немає достатньої інфраструктури для зберігання великих обсягів зерна, а деякі елеватори не пристосовані для зберігання зерна більше 2-3 місяців; відтак дефіцит зерносховищ може становити 10-15 млн т [2];

- внаслідок експортної блокади фермери та великі аграрні виробники не отримали очікуваних прибутків від реалізації продукції, відповідно суттєво знизилася їх фінансова спроможність та зріс ризик банкрутства.

Проблеми організації експорту сільськогосподарської продукції є актуальними передовсім для забезпечення стабільного функціонування великих агровиробників. Зважаючи на те, що великі аграрні холдинги впродовж останніх років характеризувалися зниженням темпів розвитку, вплив війни посилив ці тенденції. Натомість менш вразливими є малі виробники сільськогосподарської продукції – ключові суб'єкти місцевих ланцюгів створення доданої вартості, що формують понад 40% у валовому сільськогосподарському виробництві, забезпечуючи виробництво 1/5 зернових та

соняшнику, 1/3 м'яса та домінуючи у таких підсекторах: вирощування овочів (85%), фруктів та збирання ягід (83%), бджільництво (99%), виробництво молока (70%), яєць (45%) [3].

«Короткі» ланцюги створення доданої вартості та логістики є гнучкими та характеризуються стійкістю в умовах кризових ситуацій, натомість руйнування однієї ланки «довгого» ланцюга великого агрохолдингу має серйозні наслідки (наприклад, руйнування логістичних центрів «паралізує» усю систему створення продукту та його логістики). Це дає змогу зробити висновок, що в умовах кризи та нестабільності орієнтування на децентралізовані локальні продовольчі системи сприяє продовольчій безпеці в країні.

Отож, в умовах війни роль малих фермерів у продовольчому забезпеченні населення зростає, на них припадає необхідність забезпечення населення продуктами харчування на місцевому рівні. Значною є і роль малих фермерів у просуванні принципів агроекології та для розвитку сільських територій, адже вони створюють умови для місцевої зайнятості та розвитку сільських територіальних громад.

Ще однією проблемою, з якою зіткнулися на даному етапі розвитку агровиробники і органи управління на різних рівнях, є потреба максимізації ефективності використання землі для посіву й посадки культур. В цьому контексті виникає необхідність проведення аналізу не лише потенційних ділянок для їх вирощування, а й умов та традиції ведення сільського господарства на рівні регіонів і громад для більш ефективного вибору культур і можливості їх подальшої переробки. Вплив на цей процес мають і логістичні труднощі. До 2022 р. основну частину врожаю становили пшениця, кукурудза та соняшник, які призначалися на експорт. Внаслідок блокування портів та неспроможності сформувати інші, спроможні повністю замінити морські порти, логістичні ланцюги, актуалізується питання оптимізації процесів сільськогосподарського виробництва: по-перше, у контексті вирощування високомаржинальних культур (ягід, гороху, гірчиці тощо), транспортування яких є менш ускладненим та більш варіативним [4], по-друге, орієнтуючись на зниження затрат у процесі виробництва (зменшення кількості обробіток ґрунту, зниження норм внесення добрив тощо), по-третє, стимулюючи розвиток харчової промисловості та переглядаючи сівозміну відповідно до нових можливостей.

З метою нівелювання логістичних і фінансових ризиків розвитку сільського господарства Україна у взаємодії із ЄС розробила низку механізмів їх попередження та/або подолання:

- скасовано ввізні мита ЄС на український експорт терміном на рік;
- Європейською Комісією запущено торговельну платформу для зерна «Grainlane», метою створення якої є оптимізація та пришвидшення експорту (через налагодження контактів між українськими фермерами і трейдерами та представниками європейської логістики) зерна з України до держав-членів ЄС. Важливо зауважити, що цей механізм спрямований на нівелювання одразу декількох ризиків для розвитку сільськогосподарських виробників в Україні, а саме: ризик зниження попиту та пропозиції продовольства, ризик порушення логістичних ланцюгів та ризик скорочення ліквідності агровиробників;
- як результат засідання ради ЄС із питань сільського господарства та рибальства обґрунтовано надання Україні тимчасових сховищ для зернових та проведення оцінки ситуації на кордоні України із країнами ЄС для спрощення процедури його перетину при експорті зерна;
- розширено державну програму кредитування аграріїв для забезпечення проведення весняно-польових робіт та виконання посівної кампанії (ціль кредитування: інвестиційний кредит на придбання сільськогосподарської техніки, кредит на поповнення обігових коштів для придбання насіння, добрив та паливно-мастильних матеріалів), внаслідок чого кредитні кошти загальним обсягом 38 507 млн грн отримали 18078 виробників сільськогосподарської продукції;
- ведеться робота над запуском Фонду часткового гарантування кредитів у сільському господарстві, який має розпочати діяльність 1.07.2022 р.;
- змінено структуру посівних площ на основі врахування таких аспектів: собівартості продукції на 1 га, пріоритетність в контексті внутрішніх потреб населення, прибутковості та врожайності (рекомендується збільшити посівні площі культур, які характеризуються відносно нижчою врожайністю (для полегшення експортної логістики) та вищою вартістю));
- затверджено Методику визначення шкоди та збитків, завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії РФ для визначення втрат земельного фонду та пов'язаної з ними упущеної вигоди;

- на зразок торговельної платформи для зерна «Grainlane» в Україні розроблено Національну платформу продовольчої безпеки, використання якої спрямоване на швидке задоволення продовольчих потреб територіальних громад (станом на 25.05.2022 р. до платформи долучилося 50 військових адміністрацій та 410 територіальних громад).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Інформація щодо обсягів експорту за окремими видами товарів та видами транспорту відповідно до ЄАІС «Контроль за доставкою». Міністерство аграрної політики та продовольства України. 17.05.2022. URL: <https://minagro.gov.ua/investoram/monitoring-stanu-apk/informaciya-shchodo-obsyagiv-eksportu-za-okremimi-vidami-tovariv-ta-vidami-transportu-vidpovidno-do-yeais-kontrol-za-dostavkoju>.

2. Уряди ЄС розглянуть можливість надання Україні тимчасових сховищ для зернових. Міністерство аграрної політики та продовольства України. 14.06.2022. URL: <https://minagro.gov.ua/news/uryadi-yes-rozglyanut-mozhlyvist-nadannya-ukrayini-timchasovih-shovishch-dlya-zernovih>.

3. Ukraine. Rapid Response Plan. March–December 2022. Supporting agricultural production to bolster food availability and access. FAO. URL: <https://www.fao.org/3/cb9457en/cb9457en.pdf>.

4. Громов О. сільське господарство під час війни: зміна пріоритетів. Урядовий кур'єр, 13.09.2022. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/silске-gospodarstvo-pid-chas-vijni-zmina-prioritet/>.

Патицька Христина Олегівна – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», м. Львів, pelechata@meta.ua

Khrystyna Patytska – candidate of economic sciences, senior researcher, State University "Institute of Regional Studies named after M. I. Dolishnyi National Academy of Sciences of Ukraine", Lviv, pelechata@meta.ua